

Иновативен подход в подкрепа на трансгранична идентичностна политика (Резултати на проект BRAINS²²)

Мими Корнажева

Summary of the paper *An Innovative Approach in Support of Cross-Border Identity Policy as a Result of Research Project BRAINS*: Firstly, the paper introduces theoretical arguments, based mainly on social constructivism, to argue in favour of a policy on Bulgarian-Romanian cross-border identity. Secondly, it presents project BRAINS instruments of such a policy with a special focus on the tri-lingual book, entitled RO-BUL-NA (Romanian-Bulgarian Neighbourhood Area). The book addresses readers inside and outside the cross-border region and provides diverse aspects of the multi-faceted identity of the region and its people.

Key words: political science, social constructivism, innovative approach, cross-border region, cross-border identity, cross-border identity policy

ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящата разработка представя резултати по проект **BRAINS** с фокус върху книгата със заглавие *Българо-румънски области за добросъседство* като първи инструмент на трансгранична идентичностна политика за Българо-румънския транграничен регион.

Проект **BRAINS** беше инициран от авторката най-вече в контекста на нейния изследователски интерес към идентичността от гледна точка на социалния конструктивизъм, прилаган интензивно в последно време за изучаване на европейската интеграция, международните отношения и световната политика²³. На второ място, той е резултат от натрупания ѝ от 2000 г. насам практически опит в трансграничното сътрудничество между България и Румъния в рамките на Българо-румънския интеруниверситетски Европа център (BRIE) и от осъзнатата потребност да се работи за преодоляване на бариерите пред съзидателни отношения между българи и румънци в контекста на членството в ЕС на двете държави²⁴. Трето,

²² Пълното наименование на проекта на английски език е *Bulgarian-Romanian Area Identities: Neighbourhood Study*, а на български език – *Българо-румънски области за добросъседство – изследване на идентичности*. Той се осъществява в рамките на BRIE от 2011 до 2013 г. по Програма за трансгранично сътрудничество България-Румъния 2007-2013.

²³ Вж. **Корнажева, М.** *Езикова политика – фактор за сигурност в европейското трансгранично сътрудничество*. Дисертация за придобиване на образователната и научна степен "доктор" по научна специалност 05.02.24 "Управление извън сферата на материалното производство (външна политика и международна сигурност)" в Специализиран научен съвет по международни отношения към Висша атестационна комисия. Русе, 2010, 222 с.; **Корнажева, М.** *Иновативност на изследователски проект Bulgarian-Romanian Area Identities: Neighbourhood Study (BRAINS) по европейската програма за трансгранично сътрудничество „България-Румъния 2007-2013“* В: *Научни трудове на Русенски университет, том 50, серия 5.2. Европеистика, Русе, 2011, с. 11-26*

²⁴ Вж. **Kornazheva, M.** *Chances for Innovative Postgraduate Studies in Direct Cross Border Co-operation*. In: *South-North-Dialogue on Innovative Strategies in International Post-Graduate Education: Challenges, Obstacles and Best Practices*. Bonn/Berlin, 25 February-1 March 2002, p. 30-32; **Kornazheva, M.** *Risks and Opportunities of Trans-Frontier Cooperation in Higher Education. The Case of Bulgarian-Romanian Interuniversity Europe Centre – BRIE*. В: *Научни трудове на Русенски университет. Том 41, серия 5.2. Европеистика, Русе, 2004, сс. 177 -197*; **Kornazheva, M.** *Intercultural Aspects of BRIE Management*. In: *Trans-Uni. Management Problems of Co- Operating International Universities in Border Regions*. International conference at Collegium Polonicum. 12-14 November 2004, pp 113 – 124; **Kornazheva, M., C.- G. Apostol.** *BRIE – a Case of Intercultural Dialogue and Interaction*. In: *Intercultural education in the context of Romania's integration in European Union*. Editura ASE. Bucuresti 2006. pp 48 – 56. ; **Kornazheva, M.** *Opportunities and Threats to the Efficiency of Cross-Border Co-operation*. In: *Efficiency, Legality, Ethics. 16th Academic Scientific Session of the Teaching staff and Experts, organized by University Centre of Brasov and the National Institute of Economic Research at the Romanian Academy*. 12-13 May 2006, pp 679-689; **Kornazheva, M.** *Bulgarian-Romanian Interuniversity Europe Center*. In: *Higher Education Reform Projects in South-Eastern Europe. HRK Commitment 1999-2006*. Bonn, 2007. pp 78 – 86; **Kornazheva, M., C. Apostol.** *Cross-Border Cooperation in Academic Quality Assurance. The Case of European Studies Master Program at BRIE*. In: *Strategii de Asigurare si Evaluare a Calitatii in Invatamant*. Bucuresti. 18-19 mai 2007;

проектът е катализиран от необходимостта академичната общност да се обърне с лице към най-сериозния проблем на Българо-румънския трансграничен регион, в който с оглед на данни от Евростат се включват **бедни и изостанали периферии на двете държави**. Идентичност, етикирана с *бедност и изостаналост* и доминирана от такива характеристики, скрива силните страни и е контрапродуктивна за развитието на тези територии. Необходима е трансформация в отношението към настоящето и бъдещето на тези земища на българския север, които съхраняват паметта за съблими мигове от българската история – тук възниква аспарухова България, тук се създава втората българска държава, тук възкръсва третото българско царство. Очевидно трябва да се извърви пътят от примиренческо приспособяване към днешното статукво до системни и трайни действия за промяна. Затова авторката смята, че е нужно ново начало и разкриване на перспектива за **предоговаряне на идентичност** в духа на конструктивисткото схващане, че идентичността подлежи на пресъздаване. Това, разбира се, е дългогодишно усилие, което може да започне с взаимно опознаване и осмисляне на общ интерес от преодоляване на границата между България и Румъния във физически и ментален смисъл за извличане на максимални ползи от преференциалната подкрепа, която Европейският съюз оказва на националните покрайнини и тяхното сближаване. Такова предоговаряне следва да бъде подтикнато отвътре. Вътрешнорегионалните общности са тези, които трябва да се съгласят, че регионът притежава силни характеристики, че около тяхното експлициране може да се изгради нов консенсус за нова идентичност. Подобен процес обаче може да бъде успешен, само ако се превърне в **дългосрочна идентичностна политика**.

ЗА ИДЕНТИЧНОСТТА ОТ ПОЛИТОЛОГИЧНА ГЛЕДНА ТОЧКА

От политологична гледна точка идентичността се превръща във важна тема за международните отношения и европеистиката след края на Студената война с приносите на изследователи като Nicholas Onuf, Alexander Wendt, Martha Finnemore, Jeffrey Checkel и др. Те наблюдават голямата социално-политическа трансформация и стремежа или към промяна на идентичности на държави, които дотогава са определяни като сателити на Съветския съюз, или към мобилизация на идентичности за признаване на нови държави.

Още през 1989 г. Nicholas Onuf заявява, че живеем в свят, който не е предопределен, а в свят, който конструираме, който сами създаваме (“world of our making”).²⁵ Martha Finnemore изследва национални интереси и установява, че те не са някъде там в очакване да бъдат открити и преброени като емпирични данни чрез позитивистки методи, а се конструират чрез социални взаимодействия.²⁶ Alexander Wendt²⁷ защитава тезата, че анархията в глобалния свят не е предопределена даденост, както твърдят реалистите и неореалистите, а се конструира от държавите, участващи в международните дела²⁸. Държавите са тези, които конструират собствените си идентичности и идентичностите на останалите участници на

Корнажева, М. Българо-румънски интеруниверситетски Европа център БРИЕ при Русенски университет – принос към развитието на европейско образователно пространство. В: *Качеството на висшето образование в България – проблеми и перспективи* 2009. Втора национална научна конференция с международно участие, Русе, 3-4 декември 2009, сс.159-166.

²⁵ Вж. Onuf, N. (1989) *World of our Making*, University of South Columbia Press

²⁶ Finnemore, M. (1996) *National Interests In International Society* (New York: Cornell University Press), p.2

²⁷ Wendt, A. (1992) 'Anarchy is What States make of it: The Social Construction of Power Politics.' *International Organization* (46) 391-426

²⁸ Според реалистите и неореалистите международната система е анархична, няма световно правителство, което да концентрира властта в свои ръце и да наложи правила, но пък има държави с голяма мощ, и останалите ориентират своето политическо поведение с оглед на тях и с цел постигане на баланс, който да неутрализира негативния ефект на анархията.

международната арена, като се договарят за нормите, които тези идентичности конституират. Тъкмо идентичностите, които са конструирали или които се стремат да конструират, определят политическото и икономическото им поведение. Важен е въпросът до каква степен тези норми като съдържание на идентичността се приемат или оспорват от съответната група, която се асоциира или желае да се асоциира с тази идентичност. Понякога тази идентичност е широко приета, друг път – отхвърлена. И тъй като идентичността става релевантна в определени контексти, в социалните науки се използва понятие за **релефност на идентичността (identity salience)** – една идентичност може да стане по-видима, по-експлицитна в зависимост от ролята, която трябва да се изпълни. Ролята е демонстрация на отношение или поведение и е свързана с отговор на въпросите кои сме ние, с кого си сътрудничим, от кого се разграничаваме, от кого страним, с кого влизаме в конфликт в определени ситуации.

Конструктивизмът е иновативна методологична основа за изучаване не само на международните отношения, а и на европейската интеграция. Конструктивистите показваха, че интеграцията може да се изследва не просто като реакция на външноевропейски или вътрешноевропейски фактори²⁹, а като процес на договаряне на норми, продуктът на интеграцията пък - Европейският съюз, като съвкупност от арени за комуникация и убеждаване. Логиката на разсъждение е такава: **Европейско гражданство**, например, е понятие (езиково изразно средство). В значението на това понятие са инкорпорирани норми, за които е постигнато съгласие след процеси на договаряне. Да се усвоят и възприемат нормите от участниците в процеса, означава те да придобият идентичности и да установят какви са интересите им³⁰.

От тази теоретична гледна точка в рамките на изследователски проект **BRAINS** разглеждаме Европейския съюз като среда за възникване и утвърждаване на нови идентичности и допускаме, че е възможно конструиране на трансгранична идентичност за Българо-румънския трансграничен регион.

На второ място, пак от теоретична гледна точка, ще се позовам на статия на R. N. Lebow, озаглавена *Идентичност и международни отношения*³¹. Като прави задълбочено изследване върху Илиада на Омир, той оспорва широко възприетата теза, че идентичностите възникват в бинарна опозиция, т.е. едновременно с възникването на негативен стереотип за „другостта“. Lebow установява, че моята/нашата идентичност (т.е. отговорът на въпроса кой/коя съм аз, кои сме ние) се конструира преди да се конструира образът на „другия“, че „другият“ не се асоциира непременно с негативни характеристики, че границите между идентичностите са пластични, че конструирането на идентичността се случва и в резултат на позитивни взаимоотношения с другостта.

Импликациите за проект **BRAINS** са, че трансграничната идентичност може да се конструира на базата на експлициране на положителни страни на съседа отвъд границата.

²⁹ Неофункционализмът например обяснява европейската интеграция като резултат от вътрешна динамика, а междуправителствената теория отчита и външноевропейски катализатори на процеса.

³⁰ Вж. Rosamond, B. (2006) *New Theories of Integration* in Cini, M. *European Union Politics*, 2nd Edition, Oxford University Press, p.130

³¹ Вж. Lebow, R. N. *Identity and International Relations*. *International Relations*. December 2008 vol. 22 no. 4 473-492

ЗА ИДЕНТИЧНОСТТА НА БЪЛГАРО-РУМЪНСКИЯ ТРАНСГРАНИЧЕН РЕГИОН

В свое изследване върху регионалната идентичност Wolfgang Knapp, позовавайки се на A.Paasi, разграничава четири аспекта при конструиране на регионалната идентичност³²:

1. Териториален обхват и представи за формата на територията;
2. Развитие на концепт и символна форма за територията;
3. Институции, съотносими с територията;
4. Регионално съзнание на общностите, обитаващи територията.

На второ място, авторът прави разлика между регионална идентичност и регионална идентичност на гражданите.

Изследователски проект **BRAINS** се основава на тези научни предпоставки.

Първо, що се отнася до *териториален обхват и представи за формата на територията* можем да твърдим, че те са вече наложени в общественото съзнание. Българо-румънският трансграничен регион съществува близо 20 години. Създаването му се свързва с 1994 г., когато започва да се прилага първата програма за трансгранично сътрудничество между България и Румъния по европейската програма PHARE, осигуряваща предприєдинителна помощ за двете държави.³³ От 2007 г., след пълноправното членство на България и Румъния в Европейския съюз, той е един от регионите за трансгранично сътрудничество, подпомаган чрез кохезионната политика на Европейския съюз. Формиран е от 9 български области и 7 румънски окръга със свои субнационални равнища на управление и идентичности. Независимо от тази даденост, с цел стабилизиране на представите за формата на територията, по проекта разработихме визуална идентичност на региона, която съдържа символна карта и която в различни мащаби се използва във всички материали, публикувани по проекта. На нея са очертани контурите и на отделните български области и румънски окръзи. Тя очертава границите на Българо-румънският трансграничен регион и в определени случаи го екстраполира на фона на карта на Европейския съюз.

Второ, за региона съществува програма за трансгранично сътрудничество, съставена въз основа на SWOT анализ, но регионът се нуждае от **развитие на дългосрочен концепт и символна форма за територията**. Тъкмо тази цел си поставихме със социологическо проучване, въз основа на което ще предложим интегриран идентичностен модел на региона, който ще разкрие неговата същност и ще открие неговия потенциал. Тези компоненти са в основата на концепта, визията за неговото развитие. Що се отнася до символната форма, проектът предлага брандиране на региона. Работим за създаване на лого и слоган като елементи на запазената марка. Резултатите ще бъдат публикувани в **Зелена книга за трансгранична идентичностна политика**.

³² Wolfgang Knapp. *Regional identity – a conceptual framework*. <http://www.google.bg/> Вж също: Paasi, A. (1986): The institutionalization of regions: a theoretical framework for the understanding of the emergence of regions and the constitution of regional identity, *Fennia* 164, pp. 105-146.; Paasi, A. (1991): Deconstructing regions: notes on the scales of spatial life, *Environment and Planning A* 23, pp. 239-256.; Paasi, A. (2003): Region and place: regional identity in question, *Progress in Human Geography*, No. 4, pp. 475-485.

³³ Вж. PHARE http://ec.europa.eu/bulgaria/finance_business/pre-accession/phare-programme_bg.htm

Трето, не можем да твърдим, че регионът разполага с институции, съотносими с територията. На този етап съществуват структури, които се занимават с управлението на програмите за трансгранично сътрудничество. Тъй като участниците в тези структури (управляващ орган на програмата, технически секретариат и др.) подлежат на промяна заради практиката на демокрацията, трайността на политиките за устойчиво развитие на региона е несигурна. Освен това, участниците в тези структури се фокусират по-скоро върху отделни части от територията, отколкото върху нейната цялост, тъй като проектите по програмата най-често се работят от екипи на съседни област и окръг, например Видин- Калафат; Силистра- Калараш, Русе – Гюргево. и т.н. По тази причина по проекта създаваме Епистемична и комуникационна общност на региона, имайки предвид практиките *epistemic communities* в международните отношения и Европейския съюз, които заместват институции или сътрудничат с институции, функционирайки като гъвкави мрежи от експерти. Епистемичната и комуникационна общност, създадена по проекта, включва участници от публичния и частия сектор, от гражданското общество, от академичните среди. Тя ще се занимава с политическа иновация и ще отстоява реализацията на дългосрочната визия за целия регион.

Четвърто, очевидно е, че не можем да говорим за **регионално съзнание на общностите, обитаващи територията**. Чрез направено проучване сред 300 респонденти от българската част на региона установихме ниско ниво на осведоменост не само за съседите и техните земи отвъд границата, но и за собствените места. Впрочем това беше и допускане на авторката от самото замисляне на проекта. Откъснатостта от регионалното е продукт на централизирана политическа култура, налагана от българската конституция, която предопределя слабо субнационално управленско и функционално равнище. В български език понятието *провинция* е с негативна конотация. Пак в български език например вместо „Откъде си?“ често се използва „От кой край си?“, което ще рече, че българите се мислят като принадлежащи на покрайнини и периферии. Но причината е и другаде. В годините на пост-комунистически преход беше последователно прилаган принцип за концентрация на стопанската дейност в столицата и няколко големи града. Това negliжиране на другите части от страната доведе до обезстойностяване на регионалния потенциал, до мислене за регионалното като лишено от силни страни и перспектива. Тъкмо затова по проекта решихме, че е нужно **да се състави книга**, в която съседите, принадлежащи към българския север и румънския юг да се да представят едни на други откъм най-добрата си страна, а отделните области и региони да бъдат показани откъм силните им страни. Втората ни цел беше да катализираме **нагласи в полза на идентификация на гражданите с Българо-румънския трансграничен регион**.

ЗА КНИГАТА БЪЛГАРО-РУМЪНСКИ ОБЛАСТИ ЗА ДОБРОСЪСЕДСТВО

В идейната основа на книгата е заложено разбирането за идентичността на Българо-румънския трансграничен регион като многопластов феномен, който наричаме на български език БРОД, абривиатура на *Българо-румънски области за добросъседство* (на румънски език - BRAV, на английски език - ROBULNA). Името е и първата стъпка към изграждане на новата идентичност.

Започнахме с една от най-видимите характеристики на идентичността на региона – триезичието (български, румънски език и английски език) и съставихме книгата на три езика. Гражданите от двете страни на границата говорят най-вече националните езици на двете държави, но си служат често и с английски като общ език. От друга страна този регион е един от многото трансгранични региони в Европейския съюз, където английският е най-често използваният работен език.

Трето, английският е определен за език на програмата за трансгранично сътрудничество България-Румъния. Това ни даде основание да приемем, че за българските и румънските граждани е необходимо да се изработи едно общо книжно тяло на български и румънски с две лица, символизиращо общата идентичност на трансграничния регион, и друго - отделено книжно тяло на английски, което е предназначено и за граждани извън региона.

Същевременно преценихме, че е уместно двата тома да се свържат заедно с подвижна корица (наричана от специалистите *футляр*). Чрез тази свързаност изобразихме символно множествената идентичност на гражданите в Европейския Съюз. Подвижната корица е с изрязан прозорец, през който се вижда заглавието на съответния език, ограждащо символната карта на региона. Този прозорец позволява на всеки ползвател на книгата да избере как да подреди двата тома и кой език да бъде на водещо място. Така, всеки от трите езика, в зависимост от желанието на ползвателя, става основен език на изданието. С възможността за промяна на предпочитания водещ език се постига ефект на респект към културното многообразие, което е една от определящите характеристика на ЕС. От друга страна прозорецът, вратите, арките са основни символи на обединена Европа, изобразени и на европейските банкноти. Затова подвижната корица на книгата е и важна част от смисловото послание на изданието. Изработеният върху нея колаж включва някои от най-ценните характеристики на региона – река Дунав, сградите и природната среда, оформящи неговия облик. Откроява се снимка на младите хора, което е алюзия за заглавието на проекта **BRAINS**³⁴. Тъкмо младите хора са мозъците, в чиито ръце е перспективата за развитие на региона.

Българо-румънският том е с две лица (няма предна и задна корица) и по този начин е съвместим с идеята за обща трансгранична идентичност. В центъра е позиционирана карта-символ на региона. Заглавието на книгата е оформено по границите на тази карта, за да се подсили отграничаването им. Корицата–гръб на английския том представя Българо-румънския трансграничен регион с име ROBULNA на фона на картата на Европейския Съюз. По този начин читателите осмислят региона в европейски контекст. Разтварянето на книгата пренася читателя в местата, към които принадлежи, чрез детайлна географска карта. На „гръбчето” (видимата страна при поставяне на книгата на библиотечна лавица) на двата тома е изобразена символната карта на БРОД, както и заглавията на съответните езици.

Ефект с оглед на идентичността и постигнат и чрез използване на цветове, графика и снимки. Българската и румънската част се разграничават като две идентичности в рамките на общата трансгранична идентичност, жълтият цвят обозначава българската идентичност, а зеленият – румънската. Върху картата-символ, която се среща на всяка страница, е открито съответната административна област/окръг, предмет на представяне. Снимковият материал е организиран като колаж и е изнесен в основата на всяка страница, като съответства на съдържанието на текста. За него е отделено по-малко място, тъй като, според нас, първостепенно значение за развитие на общата идентичност има текстът.

При съставяне на съдържанието на книгата си поставихме целта да работим за конструиране както на **трансгранична регионална идентичност**, така и на **трансгранична регионална идентичност на гражданите**. Затова отделните глави за всяка българска област и румънски окръг имат следните подзаглавия, например: „Да посрещнем нашите съседи с *Добре дошли в област Русе*”; „Да се представим на нашите съседи”; „Да покажем на съседите наши любими места”; „Да представим на съседите наши водещи организации”; „Да кажем на съседите защо Елиас Канети означава много за нас”; „Да разкажем на съседите една наша история”. В отделните

³⁴ BRAINS означава „мозъци” на български език.

текстове сме откроявали най-силни аргументи за територията и нейната промяна като хронотоп с природни дадености, материално културно наследство и стопанска дейност. От друга страна сме представили хората на региона и тяхната ментална сфера с релефни представи за начини на живот и културни традиции, за незабравими личности, митове, истории и легенди, които пренасят паметта във времето и привързват читателя не само рационално, но и емоционално.

Книгата се разпространява безплатно сред над 4000 граждани от Българо-румънския трансграничен регион. По този начин тя изпълнява предназначението си – да постави началото на трансгранична идентичностна политика.

В заключение ще цитираме част от обръщението към читателите в увода на книгата:

„Идентичността е процес на преговаряне на „наши“ ценности, истини и интереси спрямо ценности, истини и интереси на „другите“. В контекста на общия трансграничен регион „наши“ са интересите на гражданите от двете страни на границата да превъзмогнат недостатъците на националната покрайнина и социално-икономическата изостаналост, да договорят и осъществят превръщането на тези земи в устойчиво и динамично развиващо се европейско пространство... Можем да конструираме идентичността на региона, ако се съгласим, че това, което ни свързва, е по-важно от всичко, което ни разграничава. Това, което ни разделя, са отминалите векове на доминираща национална идентичност, чиито непроницаеми териториални граници са върховна ценност. Това, което ни обединява, е общото ни настояще и бъдеще и възможностите за просперитет. Те зависят от способността ни да преодоляваме границата, да изличаваме стереотипи и предразсъдъци, да градим не само физически, но и духовни мостове, да постигаме баланс между местната, националната и европейската си идентичност.“

За контакти:

Д-р Мими Корнажева, катедра Европеистика, Факултет Бизнес и мениджмънт, Русенски университет“Ангел Кънчев“ Т: (+359 82) 82 56 67,

E: mkornazheva@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран,